

UDK 811.163.42'282'366.58"17/18"

Izvorni znanstveni članak

Rukopis primljen 9. IX. 2008.

Prihvaćen za tisak 17. XII. 2008.

Željka Brlobaš

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

zbrlobas@ihjj.hr

OPIS GLAGOLSKOGA VIDA U GRAMATIKAMA HRVATSKOGA KAJKAVSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

U članku se analizira opis glagolskoga vida u gramatikama hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, nastalim od druge polovice 18. do prve polovice 19. stoljeća (Vitkovićeve, Szentmártonyjeve, Kornigova i Matijevićeve te gramatike J. Đurkovečkoga i I. Kristijanovića). Analizom gramatičkoga diskursa u navedenim se gramatikama razlučuju temeljne glagolskovidne sastavnice u različitim pristupima gramatičkome opisu: glagolski vid i definicija kategorije te definicije članova vidske oprjeke, (im)perfektivizacija, zatim odnos glagolskoga vida i glagolskih oblika, te sastava glagola.

1. Uvod

Glagolski vid jedna je od temeljnih kategorija glagola u hrvatskome jeziku. Cilj je ovoga rada utvrditi gramatički model opisa glagolskoga vida u hrvatskome kajkavskome književnom jeziku na temelju gramatika nastalih od druge polovice 18. do prve polovice 19. stoljeća. Kajkavske gramatike, uz najvažnija kajkavska leksikografska djela toga razdoblja (Sušnik–Jambrešićev i Belostenčev rječnik), potvrđuju normiranost hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika.

Analizom su obuhvaćene sljedeće gramatike: rukopisna gramatika *Gründe der croatischen Sprache zum Nutzen der deutschen Jugend* (1779.) Ivana Vitkovića, *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche* (1783.) Ignacija Szentmártonyja, *Kroatische Sprachlehre oder Anweisung für Deutsche* (1795.) Franza Korniga,¹ *Horvaczka Grammatika oder kroatische Sprachlehre* (1810.)

¹ Olga Šojat (1962: 79, bilj. 45) o navedenoj Kornigovoj gramatici ističe da za nju “Kukuljević u svojoj *Bibliografiji* (str. 74, 855) navodi da je to drugo izdanje, a prvo da je izišlo u Zagrebu g. 1790.” Zlatko Vince (2002: 177) navodi podatak o trima izdanjima Kornigove gramatike.

Josipa Ernesta Matijevića,² *Jezičnica horvatsko-slavinska* (1826.) Josipa Đurkovečkoga³ te *Grammatik der kroatischen Mundart* (1837.) Ignaca Kristijanovića. Te gramatike kajkavskoga književnoga jezika imaju različitu svrhu i namjenu, iako im je temeljna odrednica bila didaktička jer su služile kao udžbenici ili priručnici, vrlo često namijenjeni strancima za učenje kajkavskoga književnoga jezika. Međutim, valja istaknuti da te kajkavske gramatike “po svojem sadržaju, po količini podataka, po preciznosti i konciznosti obrade” obuhvaćaju “sve bitnije književnokajkavske osobine na grafijskoj, fonetskoj i morfološkoj razini”, uz podosta napomena i o sintaksi.⁴ Gramatički je opis u njima bio kontrastivan, i to ponajviše u odnosu na njemački jezik. Osim *Jezičnice horvatsko-slavinske* J. Đurkovečkoga koja je pisana hrvatskim jezikom (usporedno i njemačkim jezikom), sve ostale analizirane kajkavske gramatike pisane su njemačkim jezikom i goticom, a kajkavski su primjeri pisani latinicom.⁵

Analizom gramatičkoga diskursa u navedenim se gramatikama razlučuju temeljne glagolskovidske sastavnice u različitim pristupima gramatičkome opisu: glagolski vid i definicija kategorije te definicije članova vidske oprjeke, (im)perfektivizacija, zatim odnos glagolskoga vida i glagolskih oblika, te sastava glagola.

2. Analiza gramatičkoga diskursa

2.1. Glagolski vid: definicija kategorije

Glagolski vid kao gramatička kategorija u gramatikama kajkavskoga književnoga jezika opisan je ovisno o metodi općega gramatičkoga opisa pojedinoga autora, o načinu uočavanja određenih vidskih obilježja hrvatkoga kajkavskoga glagola te o namjeni i svrsi gramatičkoga opisa, koji je u gramatikama bio kontrastivan, i to ponajviše u odnosu na njemački jezik. Budući da se u njemačkome jeziku kategorija glagolskoga vida ne ostvaruje u jezičnome sustavu

² “Anonimna iz god. 1810., koju Kukuljević (o. c., l. c.) s pravom označuje kao novo izdanje Kornigove gramatike (je li to upravo treće izdanje, kako on kaže, dosad nisam mogla utvrditi); Šafařík (Gesch. d. süslaw. Lit., II, 309) i Šime Ljubić (Ogledalo knjiž. pov. jug., II, 526) kao njezina autora spominju Josipa Ernesta Matijevića” (*isto*). “Šafařík za nju kaže da je to zapravo novo izdanje Kornigove gramatike, a samo se ponegdje nalazi kakav novi primjer. Matijević je htio popraviti Kornigovo izdanje, ali ga je, očito, još pokvario” (Korade 1983: 97).

³ O netočnosti Kukuljevićeva navoda u *Bibliografiji* o trima izdanjima gramatike J. Đurkovečkoga v. Jembrih (2008: 174).

⁴ A. Šojat (1985: 219).

⁵ U ovome su radu pisani latinicom svi citati iz gramatika pisanih goticom. Citati iz tekstova pisanih hrvatskim jezikom donose se u izvornom slovoписu. Autorska isticanja su u načelu prenesena. Svaki je citat iz gramatika naznačen autorovim prezimenom i brojkom stranice.

kao u slavenskim jezicima, i to na određenim jezičnim razinama i eksplicitno u domeni samoga glagola, čini se da je taj segment imao i presudnu ulogu u opisu glagolskoga vida u kajkavskim gramatikama. Međutim, valja posebno istaknuti da se eksplicitan ili implicitan gramatički opis (ovisno, dakako, o parametrima koji se, i na koji način, opisuju) pojavljuje u svim gramatikama, osim u *Jezičnici* J. Đurkovečkoga.

O gramatičkome opisu glagolske kategorije ne može se tvrditi da nastaje progresivnim modelom razvoja opisa od Vitkovićeve do Kristijanovićeve gramatike. Postojeći model opisa valjalo bi svesti na model koncentričnih krugova u kojem bi poveznice bile Vitkovićeve i Kristijanovićeve gramatika (dakle prva i posljednja u nizu), zatim u drugome krugu pripojene bi bile Szentmártonyjeva, Kornigova i Matijevićeve gramatika, a u središte obaju krugova valja postaviti gramatiku Đurkovečkoga kao amorfnu, nerazvijenu model jer glagolskovidskoga opisa (posrednoga ili neposrednoga) u toj gramatici uopće i nema.

U gramatikama hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika kategorija glagolskoga vida nije imenovana jedinstvenim hiperonimskim nazivom. Pritom su vrlo različiti i nazivi podjele glagola, što znači da se kategorija u načelu razumijeva na razini općih skupina i obilježja glagola. Kako u gramatici J. Đurkovečkoga nema eksplicitnoga ni implicitnoga poimanja vidskih obilježja hrvatskoga glagola, za vidsku terminologiju ne dobivaju se ni mogući hrvatski nazivi, a ostale gramatike pisane su njemačkim jezikom.

U Vitkovićevoj rukopisnoj gramatici glagolski vid kao posebno obilježje hrvatskih glagola obuhvaćeno je u poglavlju *Von den Zeitwörtern ihr man Frequentativa* (...) (str. 75). Autor upotrebljava internacionalni gramatički naziv opće podjele glagola (*Frequentativa*), ne prevodeći ga čak ni njemačkome jeziku svojstvenijim kojim nazivom.

Szentmártonyjeva kajkavska gramatika (1783.) posredno o svršenim i nesvršenim glagolima ima opis u poglavlju pod naslovom *Von den zusammengesetzten, abgeleiteten, wiederholenden (frequentativis), anfangenden (inchoativis) Zeitwörtern*. Prema danome tematskome naslovu u prve dvije vrste glagola riječ je o metodi opisa hrvatskih glagola na temelju kontrastivnoga pristupa u odnosu na njemački jezik i bez detaljnije analize opisa nije moguće zaključiti da je riječ o glagolskome vidu. U odnosu na obilježja njemačkih glagola napravljena je gramatička analiza morfološkoga sastava glagola: u prvom slučaju to je prefiksacija, koja u hrvatskih glagola rezultira svršenim glagolima; u drugom slučaju to je izvođenje, kojim se sufiksacijom na primjerima hrvatskih glagola dolazi do nesvršenih glagola. Riječ je dakle o sastavu glagola što posredno rezultira opisom procesa (im)perfektivizacije hrvatskih glagola. Druge dvije

dane vrste glagola (*frequentativis/inchoativis*) osim što bi posredno po svojim nazivoslovnim obilježjima mogle zadovoljiti kriterije glagolskovidskih odnosa, pokazuju obilježja načina vršenja glagolske radnje (*Aktionsarta*).

Kornigova je kajkavska gramatika (1795.) nasljedovala Szentmártonyjev gramatički model opisa kajkavskoga književnoga jezika, a to se može zaključiti i u odnosu Matijeviceva gramatičkoga teksta (1810.) prema Kornigovu. Stoga je u te dvije gramatike posredno poimanje glagolskovidskih obilježja sadržano u poglavljima *Von den zusammengesetzten Zeitwörtern* i *Von den abgeleiteten Zeitwörtern*, i to u sažetijem obliku. Izostavljeno je u obje gramatike poimanje učestalih i inkoativnih glagola.

Kristijanović je podjelu hrvatskih glagola s obzirom na glagolski vid imenovao *Zeitdauer der Zeitwörter*, i to kao šesto gramatičko opće glagolsko obilježje (uz glagolske načine, vremena, lica, podjelu glagola po morfološkim vrstama i konjugaciju glagola). Opći naziv kao takav nema značenje (ne)svršenosti, već *trajanja*, što u gramatičkoj terminologiji opravdano doživljava kritike, jer se još uvijek pojavljuje i u suvremenim opisima glagolskoga vida. Nije naimetakočno da se svršeni i nesvršeni glagoli razlikuju međusobno u *trajanju* jer u toj kategoriji “nikako nije riječ o trajanju radnje (procesa), nego o opoziciji između ‘vršenja’ i ‘izvršenosti’”⁶.

Na temelju eksplicitnoga (neposrednoga) modela opisa glagolskoga vida (koji je sadržan inicijativno u Vitkovićevoj gramatici, a dominantno u Kristijanovićevoj gramatici) i implicitnoga (posrednoga) modela, upitno je zašto u kajkavskoj gramatici J. Đurkovečkoga, pisanoj hrvatskim jezikom, takvoga opisa nema. Neke su od mogućih pretpostavki: 1) eksplicitan model opisa ne može se očekivati na temelju uzora u Kristijanovićevoj kajkavskoj gramatici jer je objavljena 1837., a nije pozudano tvrditi da se Đurkovečki mogao poslužiti Vitkovićevim rukopisom; pritom, u onodobnim gramatikama hrvatskoga književnoga jezika štokavske osnovice (kraj 18. i početak 19. stoljeća) eksplicitan model opisa glagolskoga vida još uvijek ne postoji – Ignjat Alojzije Brlić neposredan opis kategorije u *Grammatik der illyrischen Sprache* učinio je sedam godina poslije, 1833. godine,⁷ a pitanje je koliko je i u kojoj mjeri Đurkovečki bio upoznat s *Novom ričoslovicom iliričkom* (Trst, 1812.) Šime Starčevića, također pisanoj hrvatskim jezikom, u kojoj se posredno naziru neki osnovni elementi glagolskovidskoga opisa; 2) upitno je zašto Đurkovečki nije nasljedovao postojeći model gramatičkoga opisa glagola dan u tiskanim kajkavskim gramatikama do njegova vremena, Szentmártonyjevoj, Kornigovoj i Matijevicevoj, gdje se u poglavljima u općim obilježjima glagola posredno nazire poimanje glagol-

⁶ Pranjković (1993: 22).

⁷ *Usp. analizu glagolskovidskoga opisa navedene gramatike u Brlobaš (2007: 133–147).*

skoga vida, a takvih poglavlja u gramatici Đurkovečkoga nema; 3) Đurkovečki nije (ne)posredno obradio kategoriju glagolskog vida vjerojatno zbog presudnoga utjecaja njemačkog glagolskog sustava, u kojem na morfološkom planu te kategorije nema kao u slavenskim jezicima; s obzirom na namjenu i svrhu gramatike, te na metajezik kojim je gramatika pisana – usporedno njemačkim i hrvatskim jezikom, kajkavska gramatika Đurkovečkoga nalikuje *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* M. A. Relkovića (Zagreb, 1767.) gdje se u morfološkom a onda i u sintaktičkom dijelu gramatike, koji se odnose na glagole kao vrstu riječi, ne nalaze posredne ni neposredne naznake na temelju kojih bi se moglo zaključiti da je riječ o glagolskome vidu u strukturi hrvatskoga glagola.

2.2. Glagolski vid: definicija članova vidske oprjeke

O tom se segmentu analize glagolskoga vida može raspravljati na temelju Kristijanovićeve gramatike, u kojoj je glagolski vid (*Zeitdauer der Zeitwörter*) jedno od temeljnih obilježja glagola u kajkavskome književnom jeziku, te s obzirom na to hrvatski se glagoli dijele na perfektivne (*perfectiva*) i imperfektivne (*imperfectiva*):

“Rücksichtlich der Zeitdauer werden die kroatischen Zeitwörter in perfective und imperfective eingetheilt” (Kristijanović, str. 98).

Kristijanović navodi da je tu razliku među glagola primijetio već Vitković u svojoj rukopisnoj gramatici, ali opisom nije valjano proširio tu temu i pretvorio u potpun izričaj. Pritom ističe važnu napomenu, koja se tiče metode opisa (ne)svršenih glagola: Kristijanović smatra važnim to obilježje hrvatskih glagola, te će o njemu u svojem gramatičkom opisu slijediti odgovarajuće mišljenje Bartolomeja (Jerneja) Kopitara.⁸ Riječ je o Kopitarovoj gramatici slovenskoga jezika *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808.) na temelju koje će se ovdje u analizi temeljnoga opisa (ne)svršenih glagola pokazati kako je Kristijanović mjestimice slijedio Kopitarov opis i doslovce preuzimao Kopitarov tekst. U literaturi se navodi podatak da je I. A. Brlić tvrdio (o čemu se i javno osvrće u predgovoru trećem izdanju gramatike) da se Kristijanović obilno poslužio njegovim djelom *Grammatik der illyrischen Sprache*.⁹ Što se tiče opisa glagolskoga vida u Brličevoj navedenoj gramatici, i sam je Brlić uzor imao u Kopitarovu opisu (ne)svršenih glagola.¹⁰ Kako je u Kristijanovi-

⁸ Vitkovića i njegovu rukopisnu gramatiku u kontekstu objašnjenja pojma hrvatskoga jezika Kristijanović spominje već u Predgovoru gramatike, a isto tako i Bartholomäusa Kopitara (*usp. Vorrede*, str. XV. i XVII.).

⁹ *Usp. O. Šojat* (1962: 79, bilj. 45).

¹⁰ Brlobaš (2007: 145).

ća uočeno izravno nasljedovanje Kopitarova opisa, ovdje se usporedba primarno usmjeruje na odnos Kristijanović – Kopitar. Kristijanovićev temeljni opis (ne)svršenih glagola može se svesti na sljedeće osnovne odrednice:

1. prije samoga objašnjenja (ne)svršenih glagola Kristijanović ističe bitnu činjenicu: ono što neki drugi jezici ističu različitim glagolskim vremenima i određenim tipom glagolskovremenske promjene (konjugacije), u hrvatskom je glagolu morfološki neposredno istodobno izraženo:

“Einen wesentlichen Unterschied bei den kroatischen Zeitwörtern macht das Verhältnis der Zeit, welches andere Sprachen, als die griechische, lateinische, auch wiewohl sparsamer, die französische und italienische, am sparsamsten aber die deutsche durh Temporal-Flexionen bezeichnen, im Kroatischen aber schon unmittelbar bei der Bildung jedem Zeitworte gleichsam anerschaffen ist” (Kristijanović, str. 98).¹¹

2.a. slijedi opće objašnjenje svršenih glagola (*perfective Zeitwörter*), koji izražavaju pojam svršenosti radnje, bez obzira na trajanje izraženo glagolom:

“Einige Zeitwörter drücken den Begriff des Einmalthuns und des Vollendens ohne alle Rücksicht auf die Dauer der Beschäftigung mit dem, was das Verbum sagt, aus, und diese nennen wir perfective Zeitwörter: Z. B. zdignem, ich hebe, (Ein Mal) ich vollende diese Handlung (...)” (Kristijanović, str. 98).

b. specifičnost je svršenih glagola, objašnjava Kristijanović, to što se na pitanje *što sad radiš?* ne može odgovoriti svršenim glagolom, odnosno prezentom svršenih glagola (to glagolsko vrijeme u drugim slavenskim jezicima, npr. češkom, ruskom, označuje buduće vrijeme, a u hrvatskome izražava svršenost radnje; buduće se vrijeme tvori pomoćnim glagolom *budem*). “Ova tzv. ‘prezentska proba’ i odgovor na pitanje Što sada činiš? predstavljaju osnovnu vidsku probu za utvrđivanje imperfektivnosti”¹² i u gramatičkim su je opisima svršenih glagola navodili hrvatski gramatičari hrvatskoga književnoga jezika štokavske osnovice (izvor tome modelu također je u Kopitarovu tekstu¹³):

¹¹ Navedeni Kristijanovićev gramatički tekst u Kopitara glasi: “Lieber mache man den Slaven darauf aufmerksam, wie seine Sprache das Verhältnis der Zeit, welches andere Sprachen (als die Griechische, Lateinische, auch, wiewohl sparsamer, die Französische und Italienische, und am sparsamsten die Deutsche) durh Temporal-Flexionen bezeichnen, schon unmittelbar bei der Bildung jedem Verbo gleichsam angeschaffen habe” (Kopitar, str. 306).

¹² Gojmerac (1980: 69).

¹³ Kopitar (str. 310): “(...) daher kann man auf die Frage: was machst du? nicht mit dem Präsens eines Verbi perfectivi antworten (...) sondern, durch die, diesen Perfectivis entsprechenden, Imperfectiva; denn ich soll den Moment der Dauer, nicht den der Vollendung bezeichnen”.

“Die perfectiven Zeitwörter enthalten immer durch die ganze Abwandlung den Begriff der Vollendung einer Handlung, und eben deswegen kann man nie mit einem perfectiven Zeiworte auf die Frage: Was machst du? antworten; denn auf diese Frage erwartet man eine den Begriff der Fortdauer einer Handlung ausdrückende Antwort, welches das perfective Zeitwort nicht geben kann. Es sind also zdignem, vumrem, pokasem eben so viele gegenwärtige Zeiten von perfectiven Zeitwörtern, und den Kroaten muss es befremden, wenn er hört, daß diese bei den Böhmen, Russen und andern Mitslaven eben so viele künftige Zeiten sind, die da bedeuten: ich werde heben, sterben, zigen. Bei uns sind es, wie gesagt, lauter gegenwärtige Zeiten, freilich perfectiver Bedeutung, da sie von dieser Art Zeitwörter kommen, und bedeuten: ich hebe, (ein Mal) sterbe, zeige etc., und bilden ihre eigentliche künftige Zeit mit dem budem, wie die imperfectiven, nämlich: budem zdignul, vumerl, pokazal” (Kristijanović, str. 99).¹⁴

3.a. u odnosu na svršene glagole, definicija nesvršenih glagola u Kristijanoviću je sljedeća:

“Andere Zeitwörter drücken den Begriff der Fortdauer einer Handlung, ohne den Nebenbegriff der Vollendung derselben aus, und diese nennen wir imperfective Zeitwörter: Z. B. zdigam, ich hebe, d. i. ich beschäftige mich mit dem Heben, ich versuche zu heben (...)” (Kristijanović, str. 99).

U obje su definicije recipročno supostavljeni odnosi *Vollendens* – (*Fort*)*dauer*: prvi član odnosa kao temeljna odrednica u svršenih, te drugi član odrednica nesvršenih glagola.

b. osim što i za nesvršene glagole ističe da je njima moguć odgovor na pitanje što sada činiš?, Kristijanović po uzoru na Kopitara supostavlja i primjer kada drugo koje pitanje nije moguće postaviti niti odgovoriti na njega nesvršenim, već samo svršenim glagolima (tako navodi i određeni glagolski način, npr. imperativ, koji u dopuni zahtijeva svršeni glagol); valja istaknuti da to Kopitarovo objašnjenje ne navode gramatičari u opisu glagolskoga vida u gramatikama hrvatskoga književnoga jezika štokavske osnove:

“Die imperfectiven Zeitwörter erhalten also den Begriff der Fortdauer oder Wahrung einer Handlung durch die ganze Abwandlung ohne den Nebenbegriff

¹⁴ Kopitar (str. 310–311) izriče na sljedeći način: “(...) so sind odgovori, omolzhé, osdrávi, póshle eben so viele Präséntia von Verbis perfectivis, und den Krainer muss es befremden, wenn er hört, daß z. B. štelím, lkózhim, vsdignem, vmerjem (...) bei den Böhmen, Russen u. a. Mit-Slaven eben so viele Futúra sind: ich werde (einmahl) schießen, springen, heben, sterben (...). Bei uns sind das lauter Präséntia (freilich perfectiver Bedeutung, da es Präséntia von dieser Art Verbis sind), und bedeuten ich schieße (einmahl), springe, hebe, sterbe etc. und machen ihr eigentliches Futurum mit bódem (bóm), wie die Verba imperfectiva, nämlich bom štelíl, bom lkózhil, vsdignil, vmèrl”.

der Vollendung derselben. Hier kann man die Frage: Was wettest du, daß ich diesen Stein hebe? nicht mit dem imperfectiven *zdigam* weder stellen, noch beantworten, sondern mit dem perfectiven, weil man hier die Vollendung der Handlung zu bezeichnen hat: *kaj ztavish, da taj kamen zdignem?* So auch: Warte, daß ich diese Last hebe, *chakaj; da taj terh zdignem.* Auf die Frage hingegen: Was machst du? folgt allezeit die Antwort mit dem imperfectiven Zeitworte: *zdigam*” (Kristijanović, str. 99–100).¹⁵

4. Kristijanović preuzima od Kopitara opću definiciju svršenih i nesvršenih glagola, u kojoj Kopitar ističe da svršeni glagoli izražavaju u svim odnosima, tj. u cijeloj konjugaciji, svršenost, cilj protjecanja svoje radnje, a nesvršeni glagoli samo nastajanje, razvijanje i protjecanje prije svršenosti, i bez obzira na stvaran ishod radnje:

Kopitar (str. 309)	Kristijanović (str. 100)
“Das Verbum perfectivum druckt also in allen Verhältnissen, d. i. durch die ganze Conjugation, seinen Inhalt in der Vollendung, am Ziele seines Laufes *) ¹⁶ , das Verbum imperfectivum aber nur im Werden, im Fortgange und Laufe, vor der Vollendung, und ohne Rücksicht auf deren wirklichen Erfolg, aus.” ¹⁷	“Das perfective Zeitwort drückt also in allen Verhältnissen, d. i. durch die ganze Abwandlung den Begriff der Vollendung einer Handlung, am Ziele ihres Laufes; das imperfective aber nur im Werden, im Fortgange, vor der Vollendung, und ohne Rücksicht auf deren wirklichen Erfolg aus.”

Navodeći definicije (ne)svršenih glagola, Kristijanović po uzoru na Kopitara ističe da je umjesto nazivā *verbum (im)perfectum*, gdje se još uvijek naziru zajedničke dodirne točke s glagolskovremenskim činjenicama koje pokrivaju ti nazivi npr. u latinskome jeziku, bolje upotrebljavati nazive *verbum (im)perfectivum*.¹⁸

¹⁵ Na temelju Kopitarova opisa svršenih glagola, što je u kontekstu objašnjenja pitanja prezentske probe: “Aber: was wettest du, daß ich diese Last hebe? muss ich übersetzen: Kaj stavilñ, de to tēsho vsdignem; oder: hebe diesen Stein, vsdigni ta kámen” (Kopitar, str. 310).

¹⁶ Kopitar u naznačenoj bilješci ističe da svršeni glagoli nemaju glagolski prilog sadašnji, npr. **dvignejózñ, vmerjózñ* (slov. *dvignejoč, vmerjoč*), već se taj oblik tvori od nesvršenih glagola: *dvigajózñ, vmirajózñ* (*dvigajoč, vmirajoč*).

¹⁷ Navedenu Kopitarovu definiciju svršenih i nesvršenih glagola citira i Vjekoslav Babukić u jednoj bilješci svoje *Ilirske slovnice* (1854., str. 246), gdje raspravlja o odnosu glagolskoga vida i glagolskih vremena.

¹⁸ Kristijanović (str. 98, bilješka): “Statt *verbum perfectum* und *imperfectum* möchten wir lieber *verbum perfectivum* und *imperfectivum* sagen, theils weil *verbum perfectum* bei den al-

5. temeljnome opisu (ne)svršenih glagola Kristijanović supostavlja preglednu paradigmu promjene glagola s obzirom na glagolska vremena i načine, gdje neposrednim opisom značenja hrvatskih glagolskih oblika pojašnjava pojam (ne)svršenosti.¹⁹ Pritom naglašava da se ona glagolska vremena (oblici) kojih nema u hrvatskome (kajkavskome književnome) jeziku a postoje u drugim neslavenskim jezicima ekvivalentno izražavaju u strukturi samoga glagola jer npr. za pojedini njemački glagol (ili bilo koji drugi neslavenski glagol) u hrvatskome istodobno postoje dva oblika, npr. *heben* = *zdigam/zdignem* koji imaju svoju potpunu konjugaciju, i u domeni svršenosti/nesvršenosti (*zwei Zeitmomente: Fortdauer – Vollendung*)²⁰ srodno značenje (koje im je sadržano u korištenju osnove), te samim time nadomještaju ono što se u drugim jezicima izražava određenim glagolskim vremenom:

“Wir haben nämlich, wie oben, für das einzelne Deutsche “heben” *zdigam* oder *zdignem*, und so beinahe für jedes einzelne Zeitwort der übrigen nichtslavischen Sprachen in Europa, welches die zwei Zeitmomente, die Fortdauer und die Vollendung zuläßt, in der kroatischen Sprache, zwei und drei auch vier Verbal-Ausdrücke, das ist, eigentliche Zeitwörter, die wenigstens in unserem Dialecte, jedes für sich die vollständige Conjugation, und jedes eine besondere, wiewohl, da ihnen allen die nämliche Wurzel zum Grunde liegt, verwandte Bedeutung haben, und die halbvergangene Zeit der Deutschen, so wie das Parfait simple der Franzosen und Italiener, und den Aorist der Griechen genau ersetzen” (Kristijanović, str. 103–104).²¹

ten lateinischen und griechischen Grammatikern bereits etwas Anderes bedeutet, theils weil uns dieses nach der Analogie von frequentativus gebildete, active Beiwort hier richtiger scheint, als das passive perfectus”. Istovjetan je tekst u Kopitarovoj gramatici (str. 309).

¹⁹ Tako npr. o glagolskoj imenici *zdiganye* objašnjava: “das Heben, die Handlung des Hebens (mit dem Nebenbegriffe der Fortdauer)”, a za *zdignenye* ističe: “das Heben, das Resultat des Hebens (mit dem Nebenbegriffe der Vollendung)” (Kristijanović, str. 103).

²⁰ Gramatički njemački nazivi za glagolskovidske odnose ovdje pokazuju i potvrđuju da neprimjereni gramatički nazivi o *trajanju* radnje (*Fortdauer*), u oprjeci vršenja (*trajanja) i izvršenosti, koji se pojavljuju ili su se pojavljivali u hrvatskoj glagolskovidskoj terminologiji, proizlaze najčešće na temelju gramatičke tradicije i metode objasnidbenoga opisa razlikovanja glagolskovidskih danosti, iz možebitnih dvaju razloga: nedovoljno preciznim i nepotpunim prvim gramatičkim opisima glagolskoga vida u hrvatskome jeziku te opisima najčešće nastajalim po uzoru na one jezike (ili gramatičke opise onih jezika) u kojima taj odnos nije izražen vidski, već glagolskovremenski.

²¹ O tome u Kopitara (str. 307): “So wie hier für das einzelne Deutsche *heben* der Slave in Ansehung der Vollendung oder der bloßen Beschäftigung mit dem, was das Verbum besagt, die zwei Verba *dvignem* und *dvigam* hat, so sind beinahe für jedes einzelne Verbum der Teutonischen Sprachen, welches diese 2 Zeitmomente zuläßt, in der Slavischen zwei vorhanden”.

Time je zaokružena početna Kristijanovićeva misao u objašnjenju pojma glagolskoga vida, te postavljen kontrastivni pristup opisu odnosa glagolski vid – glagolska vremena prema drugim, neslavenskim europskim jezicima.

2.3. Glagolski vid i glagolski oblici

Gramatička kategorija najtješnje povezana s glagolskim vidom kategorija je glagolskoga vremena, što se očituje i u temeljnom opisu glagolskoga vida u kajkavskome književnom jeziku. Koliko je već sam Vitković uviđao važnost odnosa glagolskoga vida i drugih glagolskih odrednica, pokazuje i činjenica što je on pod “hiperonimskim” nazivom poglavlja (*Von den Zeitwörtern ihr man Frequentativa*), koji posredno usmjerava na glagolski vid, opisao kajkavske hrvatske glagole prema tipu konjugacije, glagolskim načinima i glagolskim vremenima. Indikativno je da Vitković tipove konjugacija oprimjeruje supostavljanjem prezenta i glagolskoga pridjeva radnog, i to istodobno primjerima svršenih i nesvršenih glagola, npr. *tergam, tergal – tergнул, tergнем*.

S obzirom na kontrastivni pristup opisu u hrvatskim kajkavskim gramatikama glagolski je vid upravo bilo moguće usporediti s određenim glagolskim vremenima u drugim jezicima, što je dominantno u Kristijanovićevu gramatičkome opisu. On je svršene hrvatske glagole uspoređivao s uporabom aorista, a nesvršene glagole s uporabom imperfekta u drugim neslavenskim jezicima (što je odrednica i u Kopitarovu gramatičkome opisu, koju preuzima Kristijanović):

“Man sieht, wie durch diese Nebenbegriffe die eine Form zdigam zum Ausdruck der halbvergangenen Zeit anderer Sprachen geeignet sein müsse, so wie die andern zdnem das sogenannte Parfait simple der Franzosen und Italiener (je levai, io levai) und den Aorist der Griechen in allen Arten genau ersetzt” (Kristijanović, str. 100).²²

O povezanosti glagolskoga vida te glagolskih vremena i načina a uz to i hibridnih glagolskih oblika Kristijanović piše u trećem, sintaktičkome dijelu svoje kajkavske gramatike.²³ Svršeni i nesvršeni kajkavski glagoli mogu tvoriti sa-

²² Prema Kopitaru (str. 306): “Man sieht, wie durch diese Nebenbegriffe die eine Form (dvigam) zum Ausdruck des Temporis Imperfecti der andern Sprachen geeignet sein muss, so wie die andere (dvignem) das sogenannte Parfait simple der Franzosen und Italiäner (je levai; io levai), und den Aorist der Griechen in allen Modis (...) herrlich ersetzt”.

²³ U prvom dijelu gramatike fonetsko-fonološki je opis, u drugom dijelu morfološki opis vrsta riječi (*Von den Redetheilen der kroatischen Sprache*); treći dio sadržava sintaktički opis, *slaganje riječi* (*Von der Wortfügung*) i to sintaksu slaganja (*Wortfügung der Übereinstimmung*, Syntaxis concordantie), sintaksu upravljanja (*Wortfügung der Abhängigkeit*, Syntaxis regiminis) i sintaksu reda riječi (*Wortfügung der Ordnung*, Syntaxis ordinis).

dašnje, prošlo (perfekt i pluskvamperfekt) te buduće glagolsko vrijeme. Sadašnje vrijeme nesvršenih glagola izražava nesvršenost u događanju radnje, a svršenih svršenost radnje. Uporabu (ne)svršenih glagola u perfektu, osim općih objašnjenja, autor kontrastivno uspoređuje s uporabom njemačkih glagolskih vremena, *halbvergangene Zeit* i *völlig vergangene Zeit*. Kristijanović ističe da se u kajkavskome književnom jeziku umjesto *halbvergangene Zeit* upotrebljava perfekt nesvršenih glagola, npr. *ich hob Steine, als mein Freund kam* ‘zdigal szem kamenye, kad’ je priatel moj doshel’, navodeći da perfekt svršenoga glagola *hodil* (umjesto *doshel*) mijenja smisao i značenje rečenice. U primjeru *ich fing eben einen Vogel, als er kam* ‘ravno szem vlovil pticzu, kad je doshel’ pokazuje uporabu svršenih glagola u perfektu. Na temelju kontrastivnih usporedbi o prošlim glagolskim vremenima u oba jezika i vidu u hrvatskome, zaključuje: “Allerdings kann der Kroat alle Verhältnisse, welche der Deutche durch seine halb- und völlig vergangene Zeit bezeichnet, vermittelt der vergangenen Zeit der perfectiven und imperfectiven Zeitwörter ausdrücken” (Kristijanović, str. 164). Kristijanović usto napominje da se prošla radnja u hrvatskome jeziku može izraziti prezentom svršenih glagola, npr. *Peter pako z-jedanajztemi ztupi, zdigne szvoj glasz, ter im reche* (Kristijanović, str. 165).

Budući da je u kajkavskome književnom jeziku postojala tendencija gubljenja glagolskih vremena imperfekta i aorista, koji su “postali primarno nosioći kategorije aspektualnosti”²⁴, odnosno “nepravilna poraba dokazuje da je nestanak aorista i imperfekta iz kajkavskoga narječja veoma stara pojava”²⁵, Kristijanović je kontrastivnom usporedbom perfekta (ne)svršenih glagola s uporabom prošlih glagolskih vremena u njemačkome pokazao određene glagolsko-vremenske i vidske odnose.

Buduće vrijeme izražava se u kajkavskome književnom jeziku svršenim i nesvršenim glagolima (*budem kamenye zdigal / budem kamen ov zdignul*), a uporabu futura svršenih glagola u zavisnim rečenicama (npr. *kada budem kamen zdignul, budem otcza pozval i nyemu ga pokazal*) Kristijanović uspoređuje s njemačkim glagolskim vremenima, *vollbracht künftige / künftige vergangene Zeit*, ističući da “budem oca pozval i njemu ga pokazal’ nicht bedingt, sondern absolute künftig” (Kristijanović, str. 167) te na tom mjestu mogu stajati i nesvršeni glagoli, *zval* i *kazal*.

Objašnjenju ostvaraja (ne)svršenih glagola u zapovjednom načinu (imperativu) Kristijanović dodaje da se imperativ zabrane uvijek izražava nesvršenim glagolima, pomoću čestice *ne*, npr. *ne kradi, ne vubijaj*.

²⁴ Silić (1987: 14).

²⁵ A. Šojat (1970: 70).

Za glagolski prilog prošli tvrdi da se može tvoriti i od svršenih i nesvršenih glagola, npr. *kamen tri vure zdigavshi, ali ne zdignuvshi, je otca pozval*; glagolski pridjev trpni, ističe, također može biti izražen na temelju obiju vrsta glagola. Glagolski pridjev sadašnji (particip prezenta) tvori se samo od nesvršenih glagola, npr. *lyubechi, lyubecha, lyubeche*.

Posebno ističe da u kajkavskome književnom jeziku postoje glagolske imenice nesvršenih i svršenih glagola. Dok prve pokazuju nesvršenost radnje, druge označuju rezultat radnje sadržane u glagolu. Pritom glagolske imenice nesvršenih glagola uspoređuje s njemačkim *Verbal-Substantive*, npr. *zdignenye – das Heben*, a glagolske imenice svršenih glagola s oblicima njemačkih imenica sa završetkom *-ung*, npr. *zdiganye – die Hebung*.

Općenito se može zaključiti da je kategorija glagolskoga vremena služila u općoj definiciji (ne)svršenih glagola, a odnos vida i vremena te ostalih glagolskih oblika opisivani su u morfološkom (i sintaktičkom) dijelu pojedinih gramatičkih opisa.

2.4. Glagolski vid: imperfektivizacija i perfektivizacija

Za Vitkovićev se gramatički opis hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika može tvrditi da na implicitnu, latentnu glagolskovidsku tvorbu utječe tip konjugacije. Naime, na temelju triju tipova konjugacije s obzirom na prezent-ske dočetke (*-am, -em, -im*) Vitković uz glagole na dočetak *-em*, npr. *predem, pečem*, supostavlja glagole na *-jem*, npr. *aldujem, kupujem, poštujem* (Vitković, str. 96–97). Tim glagolima supostavlja glagole dočetka *-nem*, npr. *čmrgnem, venem*. Iako nije izravno riječ o modelu vidske tvorbe, jasno je da Vitković u okviru određenoga tipa konjugacija uočava eksplicitno svršene i nesvršene glagole, prema njihovim temeljnim osnovotvornim morfemima (ne)svršenosti, *-uva(-ova/-eva) : -nu-*.

Gramatički model procesa (im)perfektivizacije (postupka glagolskovidske tvorbe) u opisu glagolskoga vida neposredno je izrečen u Kristijanovićevoj gramatici, gdje autor piše o tvorbi svršenih glagola, s obzirom na razlikovna obilježja između svršenih i nesvršenih glagola. Kristijanović najprije ističe da su svi glagoli po svojem prvobitnom obliku (postanju) nesvršeni, iz kojih se tvore svršeni (osim nekolicine onih koji su po svojem postanju svršeni), i to na tri načina:

- “1) Durch Versetzung aus einer andern in die zweite Form: Z. B. *zdigam, zdi-gnem, plyuvam, plyunem; dregam, dregnem* etc.
- 2) Durh Zusammensetzung mit Vorwörtern, wobei das Perfective entweder in der nämlichen Form bleibt, oder in die zweite versetzt wird.

Es gibt auch Zeitwörter für die perfective Bedeutung aus einem ganz andern Stamme: delam, ich mache, perf. chinim, bijem, ich schlage, perfectiv vudrim; govorim, ich rede, perf. rechem” (Kristijanović, str. 104).²⁶

Na temelju Kopitarova izvornika, i u Kristijanovića je riječ o trima osnovnim načinima perfektivizacije: sufiksaciji, gdje Kristijanović navodi temeljni sufix svršenosti, *-nu-*; prefiksaciji, gdje posebno valja istaknuti Kristijanovićev zaključak da svršeni glagoli ili ostaju u istome obliku (tako npr. *propasti*, *izbaciti*), ili prelaze u drugi, nesvršeni; supletivizmu, tj. supletivnim osnovama glagolskovidske tvorbe. Tri osnovna modela (im)perfektivizacije, najvjerojatnije prema uzoru na Kopitarovu gramatiku, najprije su opisana u *Grammatik der illyrischen Sprache* I. A. Brlića (izuzmu li se neke osnovne preteče glagolskovidske tvorbe u Križanićevoj gramatici): osim perfektivizacije prefiksacijom Brlić navodi modifikaciju osnove riječi, npr. *iskopati – iskapati*, te supletivizam, npr. *udariti – biti*, iz čega proizlazi da su to upravo ona tri modela koja je Kopitar primijenio pri opisu vidske tvorbe hrvatskih glagola.²⁷

Razvoj opisa glagolskovidske tvorbe u 19. stoljeću u gramatikama hrvatskoga književnoga jezika štokavske osnovice povezan je s uvođenjem podjele glagola s obzirom na šest morfoloških vrsta (najprije u Babukićevoj *Slovnici*), pa gramatičari nerijetko analiziraju i vidska tvorbeno obilježja glagola po određenim vrstama. Takav je postupak zamjetan i u Kristijanovićevoj gramatici, gdje je opis podjele glagola po morfološkim vrstama jedna od osnovnih odrednica opisa glagola u kajkavskome književnom jeziku, a autorski izvor metode Kristijanović izravno navodi: “(...) wollen wir die Zeitwörter nach Dobrowsky’s Methode, die bis jetzt schon mehrere Sprachlehrer befolgen, in sechs verschiedene Formen entheilen” (Kristijanović, str. 70). Ovdje se, s obzirom na odnos morfoloških vrsta te glagolskovidske tvorbe, izdvajaju pojedina Kristijanovićeva tumačenja. Tako u morfološkim vrstama svi jednostavni, odnosno primarni glagoli (po postanju) složeni s prijedlozima postaju svršeni, npr. *jesti – po-*

²⁶ Kopitar (str. 307): “(...) und zwar a) entweder wie dvignem und dvigam heben, vmèrem und vmíram sterben, (...) durch Modification des Wortstamms eines vom andern abgeleite; oder b) wie poklízhem und klízhem rufen, svéshem und véshem binden, pokáshem und káshem zeigen etc. durch Vorsylben unterschieden; oder endlich c) ganz verschiedene Verba, wie délam und sturím machen, lovím und vjámem fangen, biem und vdarim schlagen, mézhem und vershem werfen”.

²⁷ U gramatikama hrvatskoga književnoga jezika štokavske osnovice model supletivizma opisan je u Mažuranićevoj *Slovnici Hèrvatskoj* (1859.), te Divkovićevoj i Maretíćevoj gramatici. Poslije Brlića sustavniji je pregled glagolskovidske tvorbe postavljen u Mažuranićevoj *Slovnici*, s kraćim pregledom najprije u *Temeljima ilirskoga i latinskoga jezika* (1839.). Mažuranićev je opis poslužio kao izvor Veberu u *Slovnici hèrvatskoj za srednja učilišta* (1871.). Opširnije postavke načina glagolskovidske tvorbe nalaze se u Divkovićevoj i Maretíćevoj gramatici (Brlobaš 2007: 272–273).

jesti, zobati – pozobati (usp. Kristijanović, str. 104, 105). U prvoj i četvrtoj vrsti postoje glagoli koji su svršeni, npr. *pasti, reći, rešiti, stupiti, kupiti* ('ich kaufe'), ali i oni koji su svršeni zbog toga što su složeni s prefiksima, npr. *začeti, obuti, stvoriti*. Za složene glagole u prvoj vrsti, i to one tvorene od pridjeva, kaže da imaju samo perfektivno značenje, npr. *oslepeti, ogluheti* (Kristijanović, str. 74). Zaključuje da su glagoli druge vrste svršeni, "und werfen harte Mitlaute am Ende ihres Stammes heraus", npr. *stiskam – stisnem* (Kristijanović, str. 76), te u napomeni ističe da "diese altslavishe Form ist in ganz Kroatien nach heut zu Tage im vollen Gebrauch, was für die Reinheit der kroatischen Sprache eben kein geringer Beweis ist" (Kristijanović, str. 77). Napominje da je jedino druga vrsta ona vrsta koja sadržava svršene glagole, te posebno ističe da na to uvijek upućuje završetak *nem* u pojedinome glagolu (Kristijanović, str. 105). Za treću, te petu i šestu vrstu navodi da u njima nema svršenih glagola, osim dakako složenih s prijedlozima, te donosi još neke temeljne napomene o odnosu (ne)svršenih glagola u tim vrstama (Kristijanović, str. 105). Valja istaknuti da je u okviru poimanja (ne)svršenosti glagola s obzirom na morfološke vrste Kristijanović posredno uočio i glagole nastale imperfektivizacijom (sufiksacijom) prethodno (prijedlozima) perfektiviziranoga glagola, npr. *spletam, odletam/odlečujem, obsuđam / obsuđavam / obsuđujem, istrjavam/istrjugem*.²⁸ Kristijanović o tim glagolima kaže sljedeće:

"Diese sind größtentheils, vorzüglich in der verlängerten fünften und sechsten Form noch mehr als imperfectiv, sie sind oft iterativ oder frequentativ, indem sie nebst der Dauer auch die Wiederholung oder Erneuerung der Handlung (...) ausdrücken" (Kristijanović, str. 106).

Autor takve glagole, osim što izriču svršenost radnje, povezuje i s načinom vršenja glagolske radnje, ponavljanjem i obnavljanjem radnje – iterativnošću i učestalošću. Kristijanović nije u opisu općih obilježja hrvatskih glagola razli-

²⁸ O tome glagolskovidnskom procesu T. Maretić zaključuje da "od istijeh korijena ima i trajnih složenih glagola: opletati, istresati, ubijati, pogibati, pomišljati i t. d., koje su učestani glagoli I. stepena" i pritom opaža da "ovi glagoli očividno nijesu postali od trajnijeh: *pletati, tresati, bijati, gibati, mišljati*, jer takvijeh glagola nikako nema, već su postali neposredno od svršenih složenih glagola, dakle na pr. opletati od oplesti, istresati od istresti, pomišljati od pomisliti i t. d." Time je Maretić opisao proces imperfektivizacije, i to imperfektivizacije prethodno prijedlozima perfektiviziranih glagola, što se uočava i na temelju njegova zaključka da "trajni složeni glagoli ne postaju od trajnih nesloženih, već od svršenih složenih" (Maretić 1899: 482). Tomu se može supostaviti Babićev opis istovjetnoga jezičnoga, vidskoga pitanja: "Budući da su glagoli nastali prefigiranom tvorbom po sustavu svršeni, (...) može se postaviti općenito pravilo: *ako glagol ima prefiks, a nesvršen je, onda nije nastao prefiksacijom, nego imperfektivizacijom svršenoga glagola*, npr. glagoli *dovoditi, izvoditi, navoditi* nisu nastali prefiksacijom prefiksima *do-, iz-, na-* i glagola *voditi*, nego imperfektivizacijom svršenih glagola *dovesti, izvesti, navesti*" (Babić 2002: 518).

kovao posebnu podjelu glagola po načinu vršenja glagolske radnje, kakvu je, četiri godine prije Kristijanovićeve gramatike, prvi u opisu jasno razlučio I. A. Brlić u *Grammatik der illyrischen Sprache* i pritom ju supostavio podjeli glagola po vidu.²⁹

Iz svega navedenoga proizlazi da je eksplicitno i implicitno uočavanje procesa (im)perfektivizacije povezano s opisom glagola po trima temeljnim tipovima konjugacije (kao u Vitkovića) i morfološkim vrstama, zatim s obzirom na semantičke skupine glagola, te s obzirom na morfološki sastav glagola – sastavnicu koja je bitna u općem opisu glagolskoga vida u Szentmártonyjevoj, Kornigovoj i Matijevevoj gramatici.

2.5. Glagolski vid i sastav glagola

Posredan (implicitan) model opisa glagolskoga vida u *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche* I. Szentmártonyja nalazi se u dijelu gramatike *Von der zusammengesetzten, abgeleiteten, wiederholenden (frequentativis) anfangenden (inchoativis) Zeitwörtern*, a temeljnu strukturu Szentmártonyjeva opisa slijede Kornig i Matijević u svojim gramatikama: Kornig djelomično preradivši Szentmártonyja, a Matijević u potpunosti preuzimajući Kornigov opis.³⁰ Nazivi složenih i izvedenih glagola omogućuju da se implicitan model opisa glagolskoga vida analizira pod sastavom glagola. Osim samoga gramatičkoga opisa, navedenome modelu pomažu uvelike i dani primjeri, odnosno nevedene paradigme. Također, opis je složenih glagola, a riječ je o kontrastivnome pristupu opisu u odnosu na njemački jezika, mogao metodološki proizići iz opisa složenih glagola u njemačkome jeziku. Tako u *Nemškoj gramatici* (1772.) A. Rajsp opisuje njemačke *sastavljene vremenite reči*, odnosno glagole s (ne)odvojivim prefiksom.³¹

Složeni (*zusammengesetzten*) glagoli su, prema Szentmártonyju, oni kojima su predmetnuti prijedlozi. Kornig, zbog različita značenja složenih glagola, razlikuje tri vrste: 1) složeni glagoli kojima značenje upravlja prijedlog dodan jednostavnome glagolu, npr. *podlechi – lechi*; 2) složeni glagoli koji se znače-

²⁹ *Usp.* Brlić (1833: 108–109).

³⁰ Opis glagolskoga vida kao bitnu odrednicu Szentmártonyjeva gramatičkoga promišljanja ističe M. Korade (1983: 98) navodeći da je riječ i “o povezanosti i tvorbi svršenih i nesvršenih glagola”, te posebno A. Šojat (1985: 219) koji zaključuje da “posebno treba istaknuti da je Szentmártony veoma opširno i veoma pregledno razradio aspekt kajkavskoga glagola”.

³¹ *Usp.* Rajsp (1772: 47): “Od zastavlyeneh Vremeniteh réchih. Von zusammengesetzten Zeitwörtern. Kak drugi, tak y nemski jezik vnofinu vremeniteh réchih ima, koje iz jedne vremenite y druge kakve lzkupa lzflofene y pak chinyenye ali terplenye znamenuju. Ex. schreiben, piŷzati; abschreiben, prepifzati”.

njem razlikuju od jednostavnih glagola, npr. *zachiniti* – *chiniti*; 3) složeni glagoli koji imaju slično značenje u odnosu na jednostavni glagol, npr. *zaklati* – *klati* (Kornig, str. 174). Kornig je posredno označio nastajanje vidskih glagolskih parnjaka procesom perfektivizacije, uviđajući i mogućnosti razlikovanja značenja. Time je naglašena i važna uloga prefiksacije, čiji su rezultat podjela glagola po načinu vršenja glagolske radnje. Naime, samo je imperfektivizacija čisto morfološki proces: perfektivizacija, koja je povezana s prefiksacijom, često je povezana s promjenama u značenju glagola.

Izvedene (*abgeleiteten*) glagole Szentmártony dijeli na četiri vrste.

U prvoj su vrsti oni koji su izvedeni iz složenih glagola, a u hrvatskome ih jeziku postoji velik broj. Njihova su obilježja da, s obzirom na tip konjugacije što je morfološko svojstvo opisa glagola i u Szentmártonyja, u prezentu imaju završetke *-am*, *-avam*, *-ivam*, *-ujem*, a glagolski pridjev trpni ima završetak *-an/-en*, što je oprimjereno na sljedeći način (*usp.* Szentmártony, str. 73):

Zusammengesetzte	Leidendes Mittelwort	Abgeleitete
<i>odpravim</i>	<i>odpravlyen</i>	<i>odpravlyam</i>
<i>dopunim</i>	<i>dopunyen</i>	<i>dopunyavam</i>
<i>priszkerbim</i>	<i>priszkerbyen</i>	<i>priszkerblyujem/priszkerbivam</i>

Iz danih se primjera zaključuje sljedeće:

a. parovi složenih i izvedenih glagola, osim po svojoj morfološkoj i tvorbenoj strukturi, zapravo su parovi vidskih oprjeka, tj. oni s članovima svršenih i nesvršenih glagola, te je time posredno dan opći i temeljni model opisa glagolskoga vida;

b. izvedeni glagoli u ovom slučaju jesu oni koji su nastali imperfektivizacijom (sufiksacijom) prethodno (prijedlozima) perfektiviziranoga glagola, npr. *dopunjavati* < *dopuniti* < *puniti*, što opet posredno označuje opis procesa imperfektivizacije.

Osim sufiksacije perfektiviziranih glagola, Szentmártony u izvedenih glagola uočava još i proces imperfektivizacije s obzirom na morfonološku promjenu samoglasnika u osnovi, točnije korijenu. Autor naime ističe da takvi izvedeni glagoli mogu u pretposljednem slogu *o* imati promijenjeno u *a*, npr. *podkopam* – *podkapam*, *raznosim* – *raznašam*.³²

³² Szentmártony (str. 74): “Aber diese abgeleiteten Zeitwörter können in ihrer vorletzten Sylbe kein *o* haben, welches sie allzeit in ein *a* verwandeln, wie *podkòpam*, *podkopan*, *podkapam*, *ich untergrabe* (...)”.

U drugoj su vrsti izvedeni glagoli nastali od nesloženih glagola, npr. *kupim* – *kupujem* ('ich kaufe'), *rodim* – *radyam*, *dobim* – *dobivam*. Riječ je o nesvršenim vidskim parnjacima, koje Szentmártony naziva *wiederholenden* prema latinskome *frequentativis*, dok svršeni parnjak imenuje *bestimmtes Zeitwort* (perfectum, absolutum). Objašnjava da prvi označuju učestalost, ponavljanje radnje, a drugi izriču potpuno završenu radnju, npr. Czel dan zsi *kupuval*, a nikaj neszi *kupil* (Szentmártony, str. 75). Time je u opisu prisutna povezanost glagolskoga vida s načinima vršenja glagolske radnje, iako je posredno riječ o svršenim i nesvršenim glagolima u određenom procesu imperfektivizacije. Kornigu (kojeg u opisu slijedi Matijević) to je prva skupina izvedenih glagola koju objašnjava na isti način kao i Szentmártony, upotrebljavajući i iste primjere; tako u objašnjenju nastanka učestalih (tj. nesvršenih) glagola od svršenih (*bestimnten*) navodi gotovo istovjetan primjer: *Czéli dan fzi kupuval, ter vendar nikaj néfzi kupil* (Kornig, str. 175).

U treću skupinu izvedenih glagola Szentmártony ubraja *bestimmte Zeitwörter*, glagole sa završetkom *nem*, odnosno svršene glagole za koje kaže da se tvore od učestalih (*wiederholende*) glagola koje, u ovom slučaju perfektivizacije, naziva osnovnim glagolima (*Stammzeitwörter*):

Stammwörter	Abgeleitete
<i>grizem</i>	<i>griznem</i>
<i>opominam</i>	<i>opomenem</i>
<i>krichim</i>	<i>kriknem</i>

“Za razliku od prva dva razreda, tu se kao osnovne riječi tretiraju imperfektivni glagoli, a kao izvedenice perfektivni”.³³ Szentmártony također uočava da od takvih osnovnih (nesloženih), tj. nesvršenih glagola nastaju istodobno složeni i izvedeni glagoli, tj. svršeni glagoli nastali prefiksacijom (složeni) koji zatim sufiksacijom postaju nesvršeni (izvedeni): *puham* – *napuhavam*, pri čemu se glagolu *napuhavam* može supostaviti glagol *napuhnem*. Time je Szentmártony na temelju triju vrsta izvedenih glagola eksplicitno opisao potpuni, zatvoreni krug procesa (im)perfektivizacije, bez eksplicitnoga poimanja glagolskoga vida, već samo sastava glagola.

Kornig je pri opisu prve vrste izvedenih složenih glagola naveo činjenicu da učestali složeni glagoli (tj. nesvršeni), mogu također nastati od složenih (*bestimnte*) odnosno svršenih glagola, npr. *obrezavati* ← *obrezati*.

³³ A. Šojat (1985: 216).

Međutim, u Szentmártonyjevom opisu izvedenih glagola postoji i poveznica prema glagolskome vremenu. Naime, Szentmártony za sve tri navedene vrste glagola kaže da je njihovo glavno obilježje u tome što se u indikativu (*anzeigenden Art*) za prezent i prošlo vrijeme *jüngst vergangene Zeit* većinom upotrebljavaju nesvršeni glagoli, a za prošla vremena *völlig-* i *längstvergangene Zeit* (pluskvamperfekt) svršeni glagoli.³⁴ U budućem vremenu osim prezenta svršenih glagola Szentmártony navodi i mogućnost uporabe nesvršenih glagola (npr. *budem prepiszaval*, *budem platyal*). Promotri li se navedene činjenice, uočava se da je riječ o isključenju uporabe svršenoga prezenta, da se u imperfektu upotrebljavaju nesvršeni glagoli, a u aoristu svršeni. Pritom vjerojatno s obzirom na temeljno obilježje radnje Szentmártony zaključuje da se i u pluskvamperfektu upotrebljavaju svršeni glagoli.

Kornig pri opisu prve vrste izvedenih glagola preuzima Szentmártonyjevu zaključku o uporabi glagolskih vremena. Međutim, ističe da u kajkavskome književnom jeziku jedno te isto značenje glagola biva izraženo dvama završetcima (tj. svršenim i nesvršenim glagolima) u infinitivu, iz čega dalje proizlazi da i jedan i drugi oblik nema sva glagolska vremena, što može biti obilježje nepravilnih glagola.

Što se tiče četvrte vrste, u njoj su opisani izvedeni glagoli koje Szentmártony naziva *anfängende Zeitwörter*, prema uzoru na latinske *inchoativa*. Po njemu su to glagoli koji u osnovi imaju pridjev ili imenicu i izražavaju značenje

³⁴ Prošla glagolska vremena, *jüngst/völlig vergangenen Zeit*, jesu preterit i perfekt (odnosno imperfekt i aorist). Szentmártony navodi da izvor razlikovanja najviše jest u latinskome jeziku i gramatičkome opisu toga jezika, da razlikovanje postoji i u nekim drugim jezicima te da je uobičajeno kod Dalmatinaca (drugim riječima, u hrvatskome jeziku štokavske osnovice, gdje je riječ o imperfektu i aoristu); u knjigama se može naći oblik *beše*, za sva lica i brojeve, a još se rjeđe upotrebljavaju knjiški oblici *bih* i *bijah*. O tome Szentmártony u okviru opisa pomoćnih glagola piše: “Dieser Unterschied zwischen der jüngstvergangenen Zeit wird in den Schulsprachlehren nur wegen der lateinischen und Teutschen Sprache, so die Knaben lernen, angezeigt; dann in der That selbst ist zwischen *bilszem*, und *jeszem bil*; *bil je*, und *je bil* kein Unterschied der Zeit, und wird eines für das andere gebraucht. Statt der jüngstvergangenen Zeit findet man auch in Büchern *beffe* in allen Personen und Zahlen, so aber in der gemeinen Red Art selten gebraucht wird; noch weniger aber gebraucht man: *bih*, und *biah*, so bei den Dalmatiern gewöhnlich ist” (Szentmártony, str. 45–46). Ponavlja argumente i u sljedećem opisu, gdje upućuje da u izricanju preterita (odnosno imperfekta) valja upotrebljavati učestale glagole: “Zwischen *malal jeszem* und *malalszem*, ist kein Unterschied der Zeit, obwohl selber in den Sprachlehren angesetzt wird, wie wir bereits gemeldet haben. Indessen findet man in einigen Büchern die jüngstvergangene Zeit mit dem unwandelbaren Ausgang in *fse*, wie *stallē*, ich stand, du standest etc. aber dessen Gebrauch ist sehr selten: und noch weniger werden gebraucht dessen Ausgänge in *ah* und *ih*, so bei den Dalmatiern und anderen üblich sind. Wenn wir die jüngstvergangene Zeit andeuten wollen, gebrauchen wir uns jener Zeitwörter, so eine öftere Wiederholung andeuten (verba frequentativa)” (Szentmártony, str. 52).

pridjeva ili imenice uz glagole *bivam*, *postajem*. U toj su vrsti glagoli tipa *bledeti*, *slepeti* (*postajem/bivam bled/slep*) i imaju pasivno značenje, a njima Szentmártony supostavlja primjere i objašnjenje glagola aktivnoga značenja, *blediti*, *slepiti*. Kornigu je to u opisu druga skupina izvedenih glagola.

Na osnovi Szentmártonyjevih triju vrsta izvedenih glagola u implicitnome modelu opisa glagolskoga vida u domeni sastava glagola upravo je eksplicitno riječ o glagolskome vidu, i to u općem opisu vida, procesu (im)perfektivizacije, odnosu glagolskoga vida i glagolskoga vremena te poimanju glagolskih parnjaka na temelju načina vršenja glagolske radnje.

3. Zaključak

U analiziranim gramatikama hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika glagolski vid opisan je implicitno i eksplicitno. Prema dvama temeljnim modelima opis je glagolskoga vida moguće usporediti s opisom u gramatikama hrvatskoga jezika štokavske osnovice, u kojima se glagolski vid sve do početka 20. stoljeća, točnije do gramatike I. A. Brlića opisuje posredno: u odnosu na druge glagolske gramatičke kategorije i odrednice.

Eksplicitnome modelu gramatičkoga opisa pripada gramatika I. Kristijanovića u kojoj je autor glagolski vid opisao kao jedno od temeljnih obilježja glagola. Supostavio je definicije svršenih i nesvršenih glagola: da je gramatika pisana kajkavskim književnim jezikom, nazivi bi vidskih parnjaka pripadali domeni kajkavskoga gramatičkoga nazivlja. Odredio je temeljna načela procesa (im)perfektivizacije te uočio povezanost glagolskoga vida i glagolskih oblika. Kristijanovićev je opis, sadržajno i izrazno, moguće usporediti s opisom glagolskoga vida u gramatici Jerneja Kopitara. Kopitarov utjecaj na hrvatske gramatičare, i to upravo s obzirom na glagolski vid, postojao je i u prvim eksplicitnim opisima glagolskoga vida u hrvatskim štokavskim gramatikama.

U gramatici J. Đurkovečkog, pisanoj kajkavskim književnim jezikom, nema posrednih ni neposrednih autorovih promišljanja koja bi bila temeljena na poimanju glagolskoga vida. Stoga je gramatika izvan obaju modela, eksplicitnoga i implicitnoga.

U implicitnome modelu gramatičkoga opisa rukopisna je gramatika I. Vitkovića, u kojoj autor posredno uočava vidsko obilježje hrvatskih glagola te tome obilježju podređuje cijeli glagolski opis. Na temelju morfološkoga sastava glagola (kao mogućega utjecaja kontrastivnoga opisa prema njemačkome jeziku) glagolski je vid posredno opisan u Szentmártonyjevoj, Kornigovoj i Matijevićevoj gramatici. Struktura složenih i izvedenih glagola uvjetuje posredan

gramatički opis vidskih glagolskih parnjaka, zatim procesa (im)perfektivizacije i povezanosti glagolskih oblika s glagolskim vidom.

Iako se implicitan i eksplicitan model razlikuju po svome osnovnome cilju – izravnome ili neizravnome opisu glagolskoga vida, implicitan model obuhvaća sastavnice koje se neposredno nalaze i u eksplicitnome modelu i koje su temeljna obilježja gramatičkoga opisa glagolskovidskih činjenica.

U konačnici valja istaknuti da je glagolski vid ona gramatička kategorija koju su i gramatičari hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika, u odnosu na gramatičare i gramatike hrvatskoga književnoga jezika štokavske osnove, uspjeli jezikoslovno opisati i naznačiti kao jednu od temeljnih glagolskih kategorija hrvatskih glagola, koja je od samih početaka hrvatskoga gramatičkoga opisa, posredno ili neposredno, uvijek bila važna odrednica gramatičkoga disursa. Osim toga gramatički opis glagolske kategorije u kajkavskim gramatikama potvrda je o normiranosti i općem opisu gramatičkoga ustrojstva hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika te pokazatelj dosljednosti i sustavnosti gramatičkih promišljanja hrvatskih gramatičara (jezikoslovaca i filologa) u razvoju hrvatske gramatičke tradicije.

Izvori:

- ĐURKOVEČKI, JOSIP (GJURKOVEČKI, JOŽEF) 1826. *Jezichnica horvatzko-slavinzka za hasen Slavincev, i potrebochu oztaleh ztranzkoga jezika narodov. Po Josefju Gjirkovechki plebanushu samarichkom na svetlo dana*. Pešta.
- KORNIG, FRANZ 1795. *Kroatische Sprachlehre oder Anweisung für Deutsche (...)* Herausgegeben von Franz Kornig. Agram.
- KRISTIJANOVIĆ, IGNAC 1837. *Grammatik der kroatischen Mundart. Neue bearbeitet und herausgegeben von Ignaz Kristianovich*. Agram.
- MATIJEVIĆ, JOSIP ERNEST 1810. *Horvaczka Grammatika oder kroatische Sprachlehre*. Agram.
- SZENTMÁRTONY, IGNACIJE 1783. *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche*. Varaždin.
- VITKOVIĆ, IVAN 1779. *Gründe der croatischen Sprache zum Nutzen der deütschen Jugend* (rukopis, NSK, Zagreb).

Literatura:

- BABIĆ, STJEPAN 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* (treće, poboljšano izdanje). Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- BABUKIĆ, VJEKOSLAV 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb.
- BRLIĆ, IGNJAT ALOJZIJE 1833. *Grammatik der illyrischen Sprache*. Ofen.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA 2007. *Glagolski vid u hrvatskim gramatikama do 20. stoljeća*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- GOJMERAC, MIRKO 1980. *Glagolski vid u hrvatskom ili srpskom i njemačkom jeziku* (doktorska disertacija). Zagreb: Filozofski fakultet.
- HORVAT, VLADIMIR 2004. Kristijanović i Kopitar. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 14–15, Varaždin, 195–203.
- JEMBRIH, ALOJZ 1986. Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyja (1783). *Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU Varaždin*, 1, Varaždin, 277–306.
- JEMBRIH, ALOJZ 1997. *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*. Čakovec: Zrinski.
- JEMBRIH, ALOJZ 2001. Ignac Kristijanović i njegovo mjesto u kajkavskom književno-jezičnom krugu 19. stoljeća. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 12–13, Varaždin, 227–243.
- JEMBRIH, ALOJZ 2008. Josip Đurkovečki i njegovo djelo. U Đurkovečki, J., *Jezichnica* [pretisak iz zbirke Kajkaviana], Zagreb: Profil, 173–210.
- JURANČIĆ, JANKO 1973. Dva malo poznata kajkavska gramatičara. *Južnoslovenski filolog*, knj. XXX., sv. 1–2, Beograd, 357–367.

- KOPITAR, JERNEJ 1808. *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach.
- KORADE, MIJO 1983. Život i rad Ignacija Szentmártonyja SI (1718.–1793.). *Vre-
la i prinosi*, 14, Zagreb, 66–99.
- LEWIS, KRISTIAN; ŠTEBIH, BARBARA; VAJS, NADA 2006. Gramatičko nazivlje u hrvat-
skome kajkavskome književnom jeziku. *Filologija*, 46–47, Zagreb, 183–201.
- MARETIĆ, TOMO 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog
jezika*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- PRANJKOVIĆ, IVO 1993. *Adolfo Veber Tkalčević*. Zagreb: Zavod za znanost o
književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.
- RAJSP, ANTUN 1772. *Nemška gramatika oder Anfangsgründe der deutschen
Sprachkunst zum Gebrauche der croatischen Jugend in der Landessprache
verfasst*. Wien.
- SILIĆ, JOSIP 1987. Sustav preteritalnih glagolskih vremena nekad i danas. *Kon-
trastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika*, sv. III. Zagreb:
Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 7–33.
- STOLAC, DIANA 1995. Standardizacijski procesi u kajkavskome književnom je-
ziku. *Filologija*, 24–25, Zagreb, 331–338.
- STOLAC, DIANA 1998. Deklinacija imenica u gramatici Ignaca Kristijanovića.
Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 32, Zagreb, 177–183.
- ŠOJAT, ANTUN 1970. Kratki navuk jezičnice horvatske. *Kaj*, 3–4, 10, Zagreb,
65–81, 49–65.
- ŠOJAT, ANTUN 1985. Prva objavljena gramatika kajkavskoga književnog jezika.
Rasprave Zavoda za jezik, 10–11, Zagreb, 201–221.
- ŠOJAT, OLGA 1962. Život i rad Ignaca Kristijanovića. *Rad JAZU*, 324, Zagreb,
63–115.
- ŠTEBIH, BARBARA 2005. Kajkavska gramatika Ivana Vitkovića. *Rasprave Insti-
tuta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 31, Zageb, 329–353.
- VAJS, NADA; ZEČEVIĆ, VESNA 1995. Glagolske lokucije u hrvatskom kajkav-
skom književnom jeziku. *Filologija*, 24–25, Zagreb, 363–372.
- VINCE, ZLATKO 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Naklad-
ni zavod Matice hrvatske.
- VONČINA, JOSIP 1988–1989. O normi hrvatskoga kajkavskoga književnog jezi-
ka. *Suvremena lingvistika*, 27–28, Zagreb, 65–70.

Description of verb aspect in grammars of the Kajkavian literary language

Abstract

In grammars of the Kajkavian literary language, verb aspect is described both implicitly and explicitly. I. Kristijanović's grammar, in which the author described verb aspect as one of the basic characteristics of a verb, is an example of the explicit model of grammar description. He juxtaposed definitions of perfective and imperfective verbs, determined basic principles of (im)perfectivization and recognized the connection between verb aspect and verb forms. In terms of content and form, Kristijanović's description can be compared to the description of verb aspect in Jernej Kopitar's grammar. In J. Đurkovečki's grammar there are no indirect or direct deliberations which might be based on an understanding of verb aspect. I. Vitković's grammar in manuscript was written using the implicit model of grammar description, in which the author indirectly subordinates the whole of verb description to verb aspect. In Szentmártony's, Kornig's and Matijević's grammar, the description of verb aspect is based on the morphological content of a verb (as a possible influence of a comparative description with the German language). The structure of complex and derived verbs requires indirect grammatical description of aspect pairs, followed by a process of (im)perfectivization and connection of verb forms with verb aspect -- in other words, the basic characteristics of grammatical description of verb aspect.

Ključne riječi: glagolski vid, hrvatski kajkavski književni jezik, gramatike hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika

Key verbs: verbal aspect, Croatian Kajkavian Literary Language, Croatian Kajkavian Literary Language Grammars

